

הברכות כולן.

וכך הנהיג רבי הלפתא בציפורי ורבי הנניה בן תרדיון בסוכני.

וכשבא דבר אצל חכמים, אמרו: לא היו נוהגין כן, לענות "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", אלא בשערי מזרח ובהר הבית.

שנינו במשנתנו: רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות כו'.

אמר רב אדא דמן יפו: מאי טעמא דרבי יהודה —

א-ז לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בזמנים אלו:

א. בראש השנה, כפי שמצינו במסכת ראש השנה [טז א]: אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות [ושם בגמרא מתבאר טעם הדבר].

ב. יום הכפורים שביובלות [בשנת היובל, שחלה אחת לחמישים שנה], כפי שמצינו במסכת ראש השנה [כו ב]: שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות.

ג. ובשעת מלחמה. כפי שמצינו במקרא

[במדבר י']: "וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם, והרעתם בחצצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם ונושעתם מאיביכם" (988).

שנינו במשנתנו: על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם כו'.

תנא: יש מחליפין את סדר הדברים. ומשייכים את חתימת "שומע צעקה" לברכת "מי שענה את אליהו בהר הכרמל",

ואת חתימת "שומע תפלה" — משייכים לברכת "מי שענה את שמואל במצפה".

שואלת הגמרא: בשלמא גבי שמואל, אפשר לסיים אף ב"שומע תפלה", כי כתיב ביה לשון תפלה, כפי שנאמר: "קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם", וכתיב ביה גם לשון צעקה, כפי שנאמר: "ויחר לשמואל ויצעק אל ה' כל הלילה" (989).

אלא גבי אליהו, הרי רק לשון תפלה כתיב, שנאמר: "ענני ה' ענני", שהוא לשון תפילה ובקשה. ואילו לשון צעקה לא כתיב! ואם כן, היאך אפשר לסיים את ברכת "מי שענה את אליהו" בלשון צעקה?

ומתרצת הגמרא: "ענני ה' ענני" — לשון

ולכן כתב, שאין אומרים אותם אלא בראש השנה וביובל.

989. כתב רש"י, שאפשר לומר שצעקה זו היתה במצפה, כי אחרי פרשת "קבצו את כל ישראל המצפתה" נאמרה פרשת "נחמתי כי המלכתי את שאול", ושם נאמרה זעקה זו. ועיין במהרש"א מה שהקשה על דבריו.

הרב המגיד, שהיה אומר פעם אחת תקעו ופעם אחת הריעו, כדי לחלוק כבוד לתרועה כמו לתקיעה.

988. העיר רש"י, דאמנם מצינו במקרא שתוקעין בשעת מלחמה, אבל לא ידענא מנלן שאומרים ברכות ופסוקי מלכויות זכרונות ושופרות. ועיין ברש"י ששהעיר, שלא מצינו בשום מקום שאומרים גם מלכויות במלחמה.

צעקה היא (990).

ברוך הוא את הגשם, הכניע את ישראל לחזור בתשובה (994).

שנינו במשנתנו: על הששית הוא אומר מי שענה את יונה כו' על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד כו'.

שנינו במשנתנו: שלש תעניות הראשונות אנשי משמר מתעניין ולא משלימין כו'.

ותמהה הגמרא: מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה [הרי בסדר הדורות, יונה היה אחרי דוד ושלמה (991)], מאי טעמא מקדים ליה ברישא [למה מקדימין להזכיר את יונה בששית, ורק בשביעית מזכירין את דוד ושלמה]? (992)

תנו רבנן: מפני מה אמרו שאנשי משמר מותרין לשתות יין רק בלילות, אבל לא בימים —

ומבאר הגמרא: הטעם שמזכירין את דוד ושלמה רק בסוף הברכות הוא, משום דבעי למוחתם [שרוצים לחתום] ולסיים את כל הברכות בחתימת "ברוך מרחם על הארץ". ומזכיר באותה ברכה את דוד ושלמה, שהם התפללו על ארץ ישראל (993).

משום ששתויי יין אסורים בעבודה בבית המקדש. ואנו חוששין שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב שעובדים באותו יום, ויצטרכו לסיוע, ויבואו אנשי משמר ויסייעו להם. לכן, אף שאין אותו היום זמנם הקבוע של אנשי משמר, אסורין לשתות יין בימים. אבל בלילות מותרין, כיון שאז אין העבודה כבדה.

תנא, משום סומכוס אומר, שאין מסיימין "ברוך מרחם על הארץ", אלא "ברוך משפיל הרמים". והיינו, שעל ידי שמנע הקדוש

מפני מה אמרו שאנשי בית אב אינם מותרין לשתות יין, לא ביום ולא בלילה —

בפירוש, לכן לא הקדימו את אליהו לשמואל. והמהרש"א כתב, שהקדים את אליהו, לרמוז שאלהו יבוא לפני משיח בן דוד. אמנם בירושלמי אכן מקשה אותה קושיה גם על אליהו, והתירוץ עולה על שניהם.

990. היינו משום שכפל את המילה ואמר "ענני ה' ענני". וכך פירש רש"י על הפסוק "אלי אלי למה עזבתני": כפל המילה כדרך הקוראים והצועקים, כמו "ענני ה' ענני".

993. עוד כתב רש"י, דהיינו משום שהם תקנו את בית המקדש, שהוא עיקר הארץ. והיינו, כי דוד קנה את גורן ארונה היבוסי, ששם נבנה בית המקדש, ושלמה הוא זה שבנאו בפועל.

991. הוא היה בימי אמציהו [שמלך כמה דורות אחרי דוד ושלמה], כפי שמובא בסדר עולם. רש"י.

994. כך כתב רש"י. ותמה הריטב"א על פירושו, כי לפי זה החתימה אינה לטובה כשאר החתימות!

992. מקשים, הרי המעשה של אליהו היה בימי אחאב, שהיה אחרי דוד ושלמה, אם כן, למה הגמרא לא שואלת למה הקדים את אליהו לדוד ושלמה?

והחתימות! ופירש על פי הירושלמי, דהיינו שדוד ושלמה נתרוממו יותר מדאי, והושפלו לפני

ותירץ התוספות יום טוב, דהיינו משום שמקובלנו שפנחס זה אליהו, ופנחס קדם לדוד ושלמה. ומכל מקום, היות ואין זה כתוב

ראויין הן לעבוד במקדש⁽⁹⁹⁶⁾, אסור לשתות יין כל אותו היום⁽⁹⁹⁷⁾ שיודע שהוא הזמן הקבוע לעבודת בית אבותיו. שמא יבנה בית המקדש, ואז יהיה כהן זה צריך לעבוד⁽⁹⁹⁸⁾.

ואילו בכהן שמכיר את משמרתו, באיזה שבוע הם עובדים, ואין מכיר משמרת בית אב שלו, ולכן אינו יודע איזה מימות השבוע הוא זמנו הקבוע, ויודע שבתו אבותיו קבועין שם, אסור לשתות יין כל אותה שבת [כל אותו שבוע, שהוא זמנו של המשמר שלו]. משום שכל יום מימות השבוע בספק הוא, שמא הוא זמנו של כהן זה.

ואילו כהן שאינו מכיר כלל משמרתו

מפני שהן עמוקין תמיד בעבודה. והיות ושתויי יין אסורין בעבודה, לכן אסור לאנשי בית אב לשתות יין כלל.

מכאן, מדברי משנתנו, שאף אנשי משמר, שאין זמן עבודתן באותו היום, אסורין לשתות יין, אמרו:

בזמן הזה⁽⁹⁹⁵⁾, שאין בית המקדש קיים, כל כהן שמכיר ויודע איזוהי משמרתו ומשמרת בית אב שלו, כגון, שיודע שהוא שייך למשמרת יהויריב או יהודע, ויודע באיזה יום ובאיזה שבוע היה קבוע זמן עבודתם, ויודע שבתו אבותיו קבועין שם, שלא נתחללו ונגואלו מן העבודה, אלא

משמרתו, כיון שאינו מוכן לעבודה, מותר לשתות. ונראה ברור, שדיבר כל דבריו בזמן הבית. ועיין שם מה שהקשו עליו הראב"ד והכסף משנה.

996. כך כתב רש"י בשם רבו. עוד כתב, דהיינו שיודע בודאי שבת אב שלו היה עובד במקדש. כי הרבה בתי אבות לא הוקבעו לעבוד במקדש. והריטב"א כתב, שבכלל זה גם מי שיודע שאינו מן הכהנים הנטפלים, שאינן קבועים, אלא הם באים ומסייעים בעבודה בכל זמן שיצטרכו להם. כי אותם כהנים אסורים לעולם לשתות יין, שמא יצטרכו להם. אמנם הביא שיש אומרים שאותם כהנים אינם אסורים לעולם, היות ואין חיוב עבודה עליהם.

997. כתבו התוספות, דהיינו דווקא שלא בתוך סעודתו. אבל בסעודתו — מותר, שאינו משכר. וכן הוא בירושלמי במסכת פסחים [פרק י' הלכה ו'].

998. רש"י [ד"ה אסור] כתב: אסור לשתות יין

השם, שחזרו ונתענו לפניו, ואז נענו. ולפיכך אנו חותמין "ברוך משפיל הרמים", וזכר צדיקים לברכה, שיארע לנו כן, שתתקבל הכנעתנו בתעניתנו, ותסלק ממנו המכה שבאה עלינו על שרם לבבנו, וסרנו מתורת אלהינו.

995. כך פירש רש"י, שכל הסוגיא מדברת בזמן שאין בית המקדש קיים.

והשפת אמת כתב, שלולי דבריו נראה לפרש שהברייתא מדברת בזמן הבית. והיינו, שכהן המכיר משמרתו או בית אב שלו, אפילו כשאינו שם, בירושלים ובבית המקדש, אסור ביין. ורבי סובר, שמי שאינו מכיר משמרתו, תקנתו — קלקלתו. דהיינו, שהיות והוא מקולקל מלשמש במקדש, שהרי אינו יודע זמן שירותו, ממילא הותר לו לשתות יין לעולם. ואומר אביי, כי מה שהכהנים שותים יין בזמן הזה, היינו משום שאנו סוברים כשיטת רבי, והיות והיום כולם אינם מכירים משמרתם — מותרים לשתות יין.

וכתב, שכך משמע מדברי הרמב"ם [הלכות ביאת מקדש פרק א' הלכה ז'], שהביא את כל הברייתא, וסתם כדברי רבי, שמי שאינו מכיר

את משמרת בית אב שלו, שנקבעו לו בעבר.

והטעם, כי יתכן שבעתיד ישתנה סדר המשמרות. ועוד, שיתכן שיעבדו כולם לחנוכת הבית בבת אחת, ויהא כהן זה צריך לעבוד (1000).

ומשמרת בית אב שלו, ויודע שבתי אבותיו קבועין שם, אסור לשתות יין כל השנה, כי בכל יום מימות השנה יש חשש שמא הוא היום הקבוע לבית אב שלו (999).

רבי אומר, אומר אני, שאם חוששין שמא יבנה בית המקדש, צריך להיות הדין שאסור כל כהן לשתות יין לעולם, אף אם הוא מכיר

וכתב, שאפשר לומר שבנין בית המקדש יהיה לפני החזרת מלכות בית דוד, דהיינו ביאת הגואל, וכפי שמצינו בירושלמי [מעשר שני, פרק ה']. ולפי זה, יתכן שאין יום קבוע לבנין בית המקדש, אלא כל ימות השנה ראויים לבנינו.

עוד כתב לבאר לפי מה שכתוב במסכת סנהדרין [צח א], שישנם שני מיני "קץ". אם זכו ישראל — אזי "אחישנה", יבוא הקץ חיש מהר. אבל אם לא זכו — "בעתה". יבוא הקץ בעיתו ובזמנו. אם כן, מחלוקתם של רבי אליעזר ורבי יהושע היא דווקא גבי הקץ של "בעתה". אבל גבי קץ "אחישנה", לא נחלקו, ואין לו זמן קבוע, אלא כל יום — זמנו הוא. וכפי שמובא במסכת סנהדרין [שם] שאמר המשיח לרבי יהושע בן לוי שיבוא היום. כאשר עבר היום ולא בא המשיח, אמר ריב"ל, שיקר לי המשיח. אמר לו אליהו: כך היתה כוונת המשיח, אבוא היום — אם בקולו תשמעו. ואם כן, אפילו אם נאמר שבנין הבית יהיה עם ביאת המשיח, עדיין יהיו אסורים לשתות כל השנה, שמא יבוא הקץ של "אחישנה". עיין שם. וסיים " והרחמן יזכנו לבנין הבית ולימות המשיח".

1000. כך כתב רש"י. והריטב"א כתב, שרבי סובר שלעתיד לבוא אין חילוק משמרות שעבדו, אלא כל הכהנים יהיו שוים בעבודה, כמו ברגלים. אבל אין לפרש שהטעם משום שיש לחשוש שמא כהן אחר יחסר ביום משמרתו,

כל אותו היום ותו לא, שמא יבנה בית המקדש, ותכבד העבודה, ויהיה זה צריך לעבוד. וכתב המהרש"א שדבריו מגומגמין, שהרי טעם זה של שמא תכבד העבודה שייך רק גבי אנשי משמר, שאין זמנם באותו יום. אבל אנשי בית אב של יום זה, אסורים מעיקר הדין, בין ביום ובין בלילה!

אמנם עיין בהגהות מהר"ב רנשבורג, שכתב שכוונת רש"י לומר, שאסור לשתות יין רק כל אותו יום. ומה שכתב "ותו לא וכו'", היינו שאין אוסרין יותר משום שמא תכבד העבודה, כי כולי האי לא גזרינן, ולכן אסור רק אותו היום לחוד. ולפי זה קושיית המהרש"א לא קשיא מידי.

999. הקשה הגבורת ארי, למה יהא אסור כל השנה משום החשש שמא יבנה הבית היום, והרי במסכת ראש השנה [יא א] נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע האם ישראל עתידים להגאל בחודש תשרי, או בחודש ניסן. על כל פנים יוצא, שלפי שניהם, בשאר החודשים — אינם עתידים להגאל. ואם כן, למה יהיו אסורים כל השנה ביין, שיהיו מותרים כל שאר החודשים, חוץ מחודש תשרי לרבי אליעזר, וחודש תשרי לרבי יהושע!

וכמו כן יש להקשות גם על הרישא, שאמר תנא קמא גבי היודע משמרתו או משמרת בית אב שלו, שאסור כל אותו שבת או אותו יום, והרי אם זמן משמרתו אינו בחודשים תשרי או ניסן, אין מקום לחשש!

שנינו במשנתנו: **אנשי משמר ואנשי מעמד אסורים לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת.**

מאי טעמא, למה אנשי משמר ואנשי מעמד אסור לספר ולכבס?

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהן מנוולין בשיער ארוך ובבגדים שאינם מכובסין.

שאם נתיר להם לספר ולכבס בימי משמרתן, לא יקפידו לעשות זאת קודם אותו זמן, אלא יסמכו על אחד מימי אותו שבוע של משמרתן.

אבל עתה, שהן אסורין לעשות זאת בימי משמרתן, יקפידו להקדים להסתפר ולכבס בשבוע שלפני כן, ויכנסו למשמרתם כשהם

אבל מה אעשה, שתקנתו של הכהן, שבגללה הוא מותר לשתות יין — היא קלקלתו.

ומהי אותה קלקלה, שמחמתה מותרין הכהנים לשתות יין —

שהרי כמה שנים שלא נבנה בית המקדש⁽¹⁰⁰¹⁾.

ולכן מותרין לשתות יין, כי אין חוששין שמא יבנה, ויצטרכו לעבודתו⁽¹⁰⁰²⁾.

אמר אביי: כמאן שתו האידנא כהני חמרא [כמו מי, לפי איזו שיטה, שותין בזמננו הכהנים יין] —

כשיטת רבי⁽¹⁰⁰³⁾.

תמיד בזמן הזה. אבל הרמב"ם [הלכות ביאת מקדש פרק א' הלכה ז'] כתב, שזהו דווקא במי שאינו מכיר משמרתו ובית אבותיו. והראב"ד שם כתב כרש"י. עיין שם.

והריטב"א מוסיף, שזו גזירה שאי אפשר לעמוד בה. עיין שם.

ורבינו חננאל כתב: פירוש, כיון שנתקלקלה בבית אב שלו, הותר. שאפילו אם יבנה הבית, אינו משמש עד שישב בית דין של כהונה, ויקבעוהו באיזה יום ישמש, לפיכך עכשיו מותר. וכן כל כהן שאינו בר עבודה ביום ידוע, מותר. ובעל כפתור ופרח ביאר, כיון שקרוב לודאי שיבוא להכשל בעבירה, מוטב שיותר לו הדבר, ולא יבוא לעבור במזיד.

1003. כי רוב הכהנים אינם בקיאים בזמן משמרותיהם, ואסורים לעולם כשיטת רבנן [רש"י במסכת סנהדרין כב ב].

שאינו יום המשמרת של הכהן שלנו, ויצטרך לעבוד עבודה, כדמפרש מורי נר"ו, כי זהו ודאי חשש רחוק, ואין צריך לחשוש לו.

1001. כך פירש רש"י. וכתב המהרש"א, שפירושו תמוה. כי העיקר חסר מן הספר [שהרי הגמרא אינה מזכירה כלל ענין זה, שחורבן בית המקדש הוא תקנתו של הכהן]. וכתב, שלולי פירושו היה נראה לומר, שרבי דיבר רק בכהן כזה שאינו מכיר כלל. ואמר, שתקנתו להתיר לשתות יין — היא קלקלתו, שאינו יודע ומכיר משמרתו ובית אב שלו, ושמא אינו כהן כלל. ולכן, היות והוא ספק ספיקא, שמא הוא כהן, ושמא יבנה בית המקדש, אין אנו חוששים לכך. אבל במכיר משמרתו — חוששין. ועיין ברש"י, ועיין בהערה שלהלן.

1002. כך כתב רש"י. שמשום הכי גם כהן המכיר משמרתו ובית אביו, מותר לשתות יין

מסופרים ולבושים בבגדים נקיים.

מנלן [מנין לנו דבר זה]?

תנו רבנן: מצוה שיהא המלך מסתפר בכל יום.
אתיא [דבר זה בא ונלמד] בגזירה שוה "פרע — פרע" מנזיר, וכדלהלן:

כהן גדול מסתפר מערב שבת — לערב שבת. כלומר, אחת לשבוע.

כתיב הכא, גבי כהנים: "וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו"⁽¹⁰⁰⁶⁾, הרי לנו לשון "פרע" בכהנים.

כהן הדיוט, מסתפר אחת לשלשים יום.

וכתיב התם, גבי נזיר: "קדש יהיה גדל פרע שער ראשו", הרי לנו לשון "פרע" בנזיר.

ועתה דנה הגמרא בכיבור דברי הברייתא.

מה להלן, בענין נזיר, הכוונה היא שצריך לשמור נזירותו ולגדל שער ראשו במשך שלשים יום,

מלך מסתפר בכל יום — מאי טעמא [מה טעם הדבר]?

אף כאן, גבי כהנים, מה שנאמר "ופרע לא ישלחו", היינו שלא יגדלו שער ראשם יותר משלשים יום.

אמר רבי אבא בר זבדא: משום שאמר קרא: "מלך ביפיו תחזינה עיניך"⁽¹⁰⁰⁴⁾. והיות והמלך צריך להתראות אל העם ביפיו, לכן עליו להסתפר בכל יום⁽¹⁰⁰⁵⁾.

ונזיר גופיה [עצמו], מנלן שזמן נזירותו שלשים יום הוא?

כהן גדול מסתפר מערב שבת לערב שבת, מאי טעמא?

אמר רב מתנה: כי סתם נזירות — שלשים יום היא.

אמר רב שמואל בר יצחק: הואיל ומשמרות מתחדשות ובאות כל שבוע ושבוע [שהרי כל משמרת עובדת שבוע אחד בבית המקדש, ולאחר מכן באה אחרת ומחליפה אותה]. ומשמרה שלא ראתה את הכהן הגדול עד עתה, ובאה לראותו, הדבר נאה שתראהו ביפיו.

מנלן?

אמר קרא בענין נזיר: "קדש יהיה". והמילה "יהיה" בגימטריא תלתין הוי [שלשים היא]. משמע שצריך הנזיר לשמור על קדושתו שלשים יום.

כהן הדיוט מסתפר אחת לשלשים יום —

כתב: המלך מסתפר בכל יום, ומתקן עצמו ומתנאה במלבושין נאים ומפוארים, שנאמר: מלך ביפיו תחזינה עיניך.

1004. "ביפיו" בגימטריא — "בכל יום" [108]. תועפות ראם [על היראים סימן רצא].

1006. לא יתנו שלוח לשער. כלומר, לא יארכו שער להיות משלח לפיהם ולאחריהם. רבינו חננאל [להלן עמוד ב'].

1005. כתב המאירי: מלך ראוי לו שיתהדר ביופי, ולא יראה עצמו בשם ניוול, כדי שלא יקל מוראו. ומפני זה אמרו: מלך מסתפר בכל יום. והרמב"ם [הלכות מלכים פרק ב' הלכה ה']

בזמן הזה הוא, משום שהמקרא "ופרע לא ישלחו" – סמוך למקרא "ויין לא ישתו". ולכן דין איסור גידול שיער צריך להיות דומיא דשתויי יין [דומה לדין שתויי יין].

מה שתויי יין, דווקא בזמן ביאה לבית המקדש הוא דאסור, כפי שנאמר בספר יחזקאל: "ויין לא ישתו כל כהן כבואם אל החצר הפנימית", אבל שלא בזמן ביאה – שרי [מותר] לכהן לשתות יין,

אף הכא נמי [גם כאן, בענין גילוח], כך הוא הדין, שדווקא בזמן שבית המקדש קיים אסור לגדל שיער פרע. אבל עתה, שאין בית המקדש קיים, מותר.

ומקשה הגמרא: והתניא, רבי אומר, אומר אני: כהנים אסורים לשתות יין לעולם. אבל מה אעשה, שתקנתו של הכהן, שמחמתה מותר הוא לשתות יין – מחמת קלקלתו של בית המקדש היא. שהיות ועברו כמה שנים שלא נבנה בית המקדש, אין חוששין שמא יבנה, ויימצא הכהן שתוי יין.

ואמר אביי: כמאן [כמו מי, לפי איזו שיטה] שתו האידנא כהני חמרא [שותים הכהנים יין בזמן הזה] – כשיטת רבי, שאין ז' ב חוששין שמא יבנה בית המקדש.

מכלל, משמע, דרבנן אסרי [שרבנן אוסרין

אמר ליה רב פפא לאביי: ודלמא [ושמא] מה שנאמר גבי כהנים "ופרע לא ישלחו", הכי קאמר רחמנא [כך אמרה התורה]: לא לירבו כלל [שלא יגדלו הכהנים שערותיהם כלל] (1007), אלא יסתפרו בכל יום!

שכך היא משמעות הכתוב: "ופרע", דהיינו, שער של שלשים יום [כפי שמצינו בענין נזיר], "לא ישלחו", לא יגדלו. אלא יגלחו שערם כל יום.

אמר ליה אביי: אי הוה כתב [אילו היה כתוב] כך: "לא ישלחו פרע" – היה באמת משמע בדקאמרת [כפי שאמרת], שלא יגדלו שערם עד שיעור "פרע".

אבל השתא [עתה], דכתיב "ופרע לא ישלחו", כך היא משמעות הכתוב:

פרע, גידול שיער של עד שלשים יום – ליהוי [יהיה]. מותר להם לגדל שערם [כך]. שלוחי [לשלחו, לגדל אותו יותר] – הוא דלא לישראל [זה לא יעשו], אלא יגלחוהו.

ומקשה הגמרא: אי הכי, אם כן, שלמדים דבר זה מן המקרא, אפילו האידנא [עתה, בזמן הזה] נמי [גם כן] יהיו הכהנים צריכין לגלח שערם כל שלשים יום!

ומבאר הגמרא: הטעם שאין דין זה נוהג

ל" [ומשום שחשבו שהיא מילה אחת, לכן הדפיסו כלל]. והיינו, שמא באה הגזירה שוה לומר שאסור לגדל השיער כל ל', אלא צריך לגלח מכ"ט יום לכ"ט יום. עיין שם.

אמנם רש"י כתב בקושיית הגמרא: לא לירבו כלל אלא יסתפרו בכל יום. וכתב מהר"ב רנשבורג, שלדבריו צריך עיון, מה יענה

1007. הקשו התוספות, אם כן, לשם מה נאמרה גזירה שוה "פרע – פרע"? ותירצו, שאולי כוונת הגמרא לשאול, שלא יגדלו עד ל' יום, אלא יגלחו ביום הכ"ט. וכתב הב"ח, שלפי זה לא נגרוס בגמרא את המילה "כלל". ובחשק שלמה כתב בשם אחיו הגאון, שנראה שתיבת "כלל" מורכבת משתי מילים, וצריך לומר "כל